

ПРОЦЕСЪТ НА РЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ – СТРАТЕГИЧЕСКО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА

проф. д.ик.н. Йосиф Илиев Илиев

Университет за национално и световно стопанство

Постановка

В годините на прехода се формира и задълбочи трайна тенденция на деиндустриализация на националната икономика. Приносът на индустрията към брутния вътрешен продукт и икономическия растеж силно намаля. Експортът на индустриални продукти поражда много въпроси от гледна точка на неговите икономически ефекти. Конкурентоспособността на продуктите, с малки изключения, е недостатъчна за пробиви на международните пазари и местния пазар.

В началото на 2014 г., макар и плахо и с доста противоречиви внушения, у нас с мотивация от ЕС, се изведе на преден план стратегическата проблематика на реиндустриализация на националната икономика. В публичното пространство се лансира нагласа на държавното управление към разработване и изпълнение на дългосрочна Програма за реиндустриализация.

Безспорно е, че става дума за изключително сложно предизвикателство със стратегически характер. Предизвикателство, което изисква симбиоза на идеи, виждания, експертизи на държавното управление, представители на индустриалния бизнес, представители на специализираната научна общност. Предизвикателство, което да промени последователно във времето статуквото и посоката на развитие на българската индустрия.

Доколко успешен може да бъде процесът на реиндустриализация в България, е трудно да се прогнозира. Много и сложни са влияещите фактори (вътрешни и външни), голяма част от които са неуправляеми.

Предмет на доклада са ключови въпроси, свързани с разработване на дългосрочна Програма за реиндустриализация на националната икономика:

- обобщената „картина” на настоящото състояние на българската индустрия;
- възможните за залагане в Програмата основна цел и система от подцели;
- подходът и критериите, въз основа на които могат да бъдат аргументирани възможни приоритети в дългосрочната Програма за реиндустриализация на националната икономика.

Извън обхвата на доклада са такива важни страни на проблематиката на реиндустриализацията като:

- анализът на състоянието на подсекторите на българската индустрия;
- извеждането на приоритети (приоритетни подотрасли или производства) на Програмата за реиндустриализация;
- аргументирането на политики и инструменти в подкрепа изпълнението на Програмата за реиндустриализация.

1. Обобщена оценка на настоящата „картина” в българската индустрия

През последния четвърт век в страната се формира и задълбочи трайна тенденция към деиндустриализация на националната икономика. Тази тенденция е характерна и за значителна част от страните-членки на ЕС, но отнесена към България тя „доведе“ индустрията на „дъното“ на индустриите в ЕС. Българската индустрия сериозно изостава спрямо индустрията в ЕС по редица основни показатели:

- иновации, които са едва една четвърт от средния показател за страните-членки на ЕС;
- инвестиции в изследвания и иновации – около една четвърт от средния показател за ЕС;
- публични разходи за изследвания и иновации – под една четвърт от средния показател за ЕС;
- индустриален експорт – около половината от средния показател за ЕС;
- дял на средния и високотехнологичен индустриален експорт – около една трета от средния показател за ЕС;
- най-високи енергийни разходи и най-ниска енергийна ефективност на нашата индустрия сред страните от ЕС.

Приносът на индустрията към brutния вътрешен продукт (без енергийния сектор) в последните години е в границите 15% - 17% при над 50% в осемдесетте години на миналия век. Без да се генерализира, може да се посочи, че настоящата българска индустрия има неадекватна на съвременните условия и изисквания структура, в т.ч. число размерна и продуктова. Основна нейна характеристика е **ресурсопоглъщаемостта**. Технологиите на производство значитимо изостават от нови технологични решения в други страни. Качеството на човешките ресурси съществено изостава от страните, с които се конкурираме на международните пазари, а и на местния пазар.

Силно обобщената картина в индустрията е видима на „повърхността“ и е следствие от по-дълбоки фактори и причини като:

- Реструктуриране на индустрията в последните над две десетилетия, ограничено в определена степен до промяна на собствеността и само частично до същински структурни реформи;
- Насоченост на значителна част от инвестициите, в т. число и преките чуждестранни инвестиции, към непродуктивни сфери, т.е. извън сферата на производството;
- Само малка част от преките чуждестранни инвестиции успешно изпълниха функцията си на източник на нови технологии, знание, корпоративна култура и т.н., които са в основата на конкурентоспособността на фирмите и техните продукти;
- Малките и средни индустриални предприятия, с над 2/3 от заетите – „изгласани в периферията“, следствие на което голяма част от тях изпаднаха в несъстоятелност, фалити или в битки за оцеляване;
- Индустриалните фирми като цяло станаха силно уязвими в кризисните условия и преди всичко в резултат от конкуренцията от страни и фирми предимно извън Европа с бърз икономически растеж;
- При конкурентните пазари (характерни с интензивност на съревноваващите се фирми), конкурентоспособността на нашите фирми, значително изостава от тази на чуждите фирми, т.е. отговорът на въпроса „Колко успешно нашите фирми се справят с конкуренцията“ с малки изключения не е положителен.
- Основна бариера пред индустриалния растеж – преобладаващият ресурсопотребяващ характер на нашите производства при трайна тенденция ресурсите, в

цялото им разнообразие и особено материалните и енергийните, непрекъснато и трайно да посъпват и намаляват.

- Задълбочиха се негативни последици като: осъществяване на процеси и дейности от ниско заплатен, недостатъчно мотивиран (дори демотивиран) и недостатъчно квалифициран персонал (без това да се генерализира); застои в инициативи за подобрения, поради недостиг на компетентности и на трудова мотивация; нарастваща отчужденост на хората от фирмите; вместо нови работни места и принос на фирмите като организации, имащи социални отговорности – обратен темен „принос“ към намаляване на заетостта и обедняване на населението.

- Голяма част от индустриалните фирми – в „омагьосан кръг“ в годините на кризата. Сериозният спад на инвестициите обуслови в тях обезценяване на активи; значително декапитализиране на фирми; реален спад в стойността на разполагаемите обезпечения; произтичащо ограничено кредитиране. Инвестиционният и кредитният потенциал на значителна част от фирмите и особено на малките и средните индустриални предприятия е слаб или недостатъчен и това е сред най-сериозните бариери пред тяхната конкурентоспособност.

Да се пледира в подобна ситуация за възможни, успешни и **особено в кратки срокове реформи** в посока на значително реструктуриране на българската индустрия, е израз на необоснован оптимизъм. Същевременно кризите винаги са „тест“ пред собственици и мениджмънт на фирмите, както и пред държавното управление на страната за изява на способности, създаване и оползотворяване на потенциал за развитие. Индустриалният растеж и неговия принос към икономическия растеж на страната не могат да се „случат утре“, но наред с краткосрочни стабилизационни мерки в икономиката тъкмо сега са наложителни дългосрочни виждания за развитие на българската индустрия.

2. Реиндустриализацията на националната икономика – базови въпроси

На редица научни форуми през последните няколко години, представители на академичната общност, сред които и авторът на доклада, аргументираха необходимостта от **стратегическа визия за развитие на индустрията**. Визия, която трябва да преодолее мандатното „мислене“ на българската политическа класа и нейната ориентация към краткосрочни стабилизационни мерки, често пъти противоречиви и със спорадичен характер. В последно време включително Европейският съюз (Парламент и Съвет на Европа) изведе като основна тема **проблематиката на реиндустриализацията** – на общността като цяло и на националните икономики в частност. Независимо от противоречивите възгледи относно реиндустриализацията и особено относно мястото, ролята и подкрепата на държавата на възможна дългосрочна Програма за реиндустриализация, у нас в България, макар и плахо стартира подготовка в тази стратегическа област. Доколко успешно може да бъде разработена и преди всичко последователно изпълнена подобна амбициозна задача, ще покаже близкото бъдеще.

Процесът на реиндустриализация на националната икономика и съответно дългосрочна Програма, която следва да осигури успешност на процеса, изискват предварителен отговор на редица ключови въпроси:

- **Централен въпрос**, според мен, е този за мястото и ролята на държавата (държавните институции) при разработване и провеждане на Програмата за реиндустриализация.

Относно този въпрос са налице противоречиви, дори крайни тези и разбирания сред анализатори, експерти, политици. Те са в широкия диапазон от „конкурентоспособността на фирмите е тяхна стратегическа цел и задача, а пазарните сили и конкуренцията ще обусловят реструктурирането на индустрията, до необходимост от проактивна политика и инструменти на държавата в подкрепа на индустриалния бизнес“.

Без да навлизам в дискусия с привържениците на т.наречения неолиберален подход, който свежда ролята и подкрепата от страна на държавата към бизнеса единствено до правилно провеждана макроикономическа политика и системно подобряване на бизнес средата, има основание от обогатяване на горното разбиране.

Моята теза е, че посочените по-горе две важни страни на подкрепа (макроикономика и бизнес среда) **са недостатъчни** в контекста и амбициите да се осъществи в дългосрочен план реална реиндустриализация в България. Нейно продължение е, че е необходим и възможен значително по-голям принос на държавата за генериране на индустриален растеж, а без да извеждам в доклада множеството аргументи в тази посока ще синтезирам основният аргумент: Значимите проблемни полета в българската индустрия, от една страна, и предизвикателствата на реиндустриализацията, от друга, **не са по силите и възможностите единствено на фирмите и бизнеса като цяло**. Без активна и целенасочена политика (политики) на държавното управление и произтичащи подкрепящи инструменти, статуквото в индустрията трудно, дори е невъзможно да бъде променено.

Според мен, същността на проблема не е в ролята и отговорностите на държавата, които са й присъщи в пазарното стопанство. Проблемът е преди всичко в компетентностите, поведението и действията на представителите на държавното управление и администрацията като цяло. Държавната администрация няма достатъчен капацитет (компетентности) да бъде равностоен партньор на бизнеса и на представителите на научната и експертната общност в разработване и провеждане на дългосрочна Програма за реиндустриализация на националната икономика. Това обаче не означава, че нейното участие е периферно. Моето разбиране е, че подобна Програма следва да обобщи, открие и обедини в единство богатството от ценни и полезни идеи, виждания и препоръки на бизнеса и представляващите го работодателски организации, на двата водещи синдиката, на представители на научната общност в сферата на индустрията.

- **Втори централен въпрос** е свързан с подхода (или подходите), върху които да „стъпва“ разработването на Програма за реиндустриализация на националната икономика.

Важността на този въпрос произтича от обстоятелството, че решението по него в голяма степен определя такива важни компоненти на Програмата като: основна цел и система от подцели; критериална база при определяне на приоритети на Програмата; необходими политики и инструменти, залагани в Програмата за реиндустриализация.

В доклада се предлага водещ да е подхода за **продуктова ориентация** на Програмата за реиндустриализация на националната икономика, който се аргументира както следва:

- чрез него не се поставят в привилегировано положение отделни подсектори, производства, фирми. Стопанските субекти от индустрията (частни и държавни) са равнопоставени, а критериалната база за определяне на приоритети в Програмата за реиндустриализация от научна гледна точка следва да съобрази изисквания на подхода за продуктовата ориентация;

- разшифровано продуктово ориентация се свързва с конкурентоспособността на продуктите на международните пазари, с възможности за нарастваща и/или висока добавена стойност в продуктите, с произтичащи възможности за индустриален растеж и нарастващ принос на индустрията към икономическия растеж;
- значимо предимство на подхода за продуктова ориентация на Програмата за реиндустриализация са възможностите, които той дава за правилно „параметриране“ на подкрепата на държавните институции (политики и инструменти) за индустриалния бизнес, за насочване на тяхната ангажираност и отговорност, наред с бизнеса, към постигане на целите на Програмата, респ. цели на индустриален растеж.
- **Трети централен въпрос** е свързан със силната зависимост на успешността на процеса на реиндустриализация от създаването на предпоставки и условия за нарастваща и трайна инвестиционна активност към индустрията.

Без да се „фетишизира“ важната роля на инвестициите в доклада се маркират само няколко ключови въпроса.

Тенденцията към силно намаляване в последните години на преки чуждестранни инвестиции с насоченост към индустрията е обусловена както от вътрешни за страната фактори, така и от външни фактори. Без излишен оптимизъм може да се твърди, че чрез убедително разработена Програма за реиндустриализация и поемане на полагащи се отговорности по нейното изпълнение преди всичко от държавното управление, се откриват възможности за нарастване на интереса и активността на стратегически чуждестранни инвеститори.

Програмата за реиндустриализация и по-специално политиките и инструментите на държавата в подкрепа на нейното изпълнение, според мен, могат да активизират български частен капитал и неговото насочване към приоритетни направления и производства, насърчавани от държавата.

Несъмнено е, че в близките няколко години основен източник за финансиране на инвестиции и иновации в индустрията са (ще са) средствата по редица европрограми. При правилно заложени в Програмата за реиндустриализация цели, критерии и приоритети може да се осигури добра основа за:

- Целево оползотворяване на финансовия ресурс в новия програмен период, в т.ч. за иновации, енергийна ефективност и повишаване на конкурентоспособността; за научни изследвания и интелигентен растеж; за развитие на човешките ресурси.

- Целево финансиране на инвестиции и иновации от Българската банка за развитие – предимно към малки и средни предприятия с потенциал за развитието им в приоритетните направления. Необходимо е и капитализиране на банката с оглед по-голяма нейна подкрепа за растеж на горната група предприятия.

При недостатъчния за голяма част от индустриалните предприятия инвестиционен и кредитен потенциал, отново в съответствие с целите, критериите и приоритетите на Програмата за реиндустриализация, могат да се създават определени предпоставки за повишаване на доверието между „банки – индустриален бизнес“. „Отпушването“ на трансмисионните механизми предполага търсене на консенсус относно структурата на кредитиране от страна на банките и нейното по-голямо съответствие с приоритетите на Програмата за реиндустриализация на националната икономика.

Изключително сериозен проблем, свързан директно с инвестиции и инвестиционна активност към индустрията, е изнесенният български капитал в офшорни компании и очевидно много трудните решения по възможно негово насочване към инвестиране в индустрията.

3. За целите на дългосрочна Програма за реиндустриализация на националната икономика

Правилното дефиниране на цели и приоритети в Програмата за реиндустриализация има съществено значение за следващите и произтичащи от тях политики и инструменти на държавата в подкрепа изпълнението на Програмата.

В доклада е възприет класически подход, а именно – дефиниране на **основна цел на Програмата** и на **система от подцели**, изпълнението на които да осигурява постигане на основната цел.

Съображенията относно формулиране на целите на Програмата са свързани с разбирането ми за **реиндустриализация**. По понятни причини в доклада са „спестени” основавания на автори и институции за същността на реиндустриализацията.

В принципен план реиндустриализацията представлява процес на **модернизирване на българската индустрия**, който е с дългосрочен характер. В този смисъл могат да се изведат редица основни характеристики (или признаци) на модерната индустрия, към която една **десетгодишна Програма** може и следва да е ориентирана:

- Развита (а у нас развитие на) научноизследователска и развойна дейност, пряко обслужваща индустриалния сектор и същевременно изпълняваща роля на **базова предпоставка** за иновации (иновативни решения в различни измерения), водещи до ефективност на индустриалното производство.
- Съвременна и съответстваща на научни изисквания квалификация (компетентности), както на всички категории персонал в индустриалните фирми, така и на общостите, свързани директно или индиректно с индустрията. Казано другояче – системно, последователно нарастване на относителния дял на човешкия капитал в индустрията.
- Създадена (а у нас създаване на) външна среда (от политическа стабилност и сигурност до всички компоненти на бизнес средата), стимулираща инвестиционна активност и приоритетно насочване на инвестиции, към нови технологични решения в индустрията.
- Променено (а у нас промяна на) съотношението между традиционни наши индустриални производства с висока ресурсопоглъщаемост и ниска добавена стойност в продуктите, от една страна, и нови средно- и високотехнологични производства, където страната има сравнителни предимства (вкл. начални положителни резултати), от друга. Подкрепата тук може да увеличи техния потенциал за конкурентоспособност, експортна ориентация и вкл. вътрешно потребление.
- Нарастващ относителен дял и принос на индустрията към брутния вътрешен продукт и брутната добавена стойност за сметка на делът на услугите, но същевременно – обогатяване на взаимните връзки и взаимодействието между „индустрия – услуги”.
- Индустрия, която да функционира и се развива в съответствие с екологични изисквания и опазване на природната среда; индустрия и стопански субекти в нея, които успешно изпълняват социални функции и отговорности към обществото и страната, наред с постигането на бизнес цели.

Синтезираните основни характеристики на модерната индустрия в съпоставителен план с настоящото състояние на българската индустрия, дават основание да се направят някои изводи:

Първо, процесът на реиндустриализация и по-конкретно Програмата, върху която той следва да се основава, по-обективни причини не може да е едностранен проблем на фирмите или на държавата.

Второ, Програмата за реиндустриализация на националната икономика (като разработване и изпълнение) изисква симбиоза на идеи, виждания и експертизи на: работодателски организации, представляващи индустриалния бизнес; изпълнителна и законодателна власт (институции) на страната; двата водещи синдиката в страната; представители на академични и научни среди, близки до индустриалния сектор по сферата на своята дейност; представители на финансови, банкови и неправителствени организации. Безспорно е, че Програмата трябва да „черпи“ опит и подкрепа от механизми и инструменти на ЕС, разработвани в контекста на развитието на индустриите в ЕС.

Акцентирането върху подкрепа на процеса на реиндустриализация и от ЕС не е случайно. Функциониращият Европейски общ пазар не осигурява защита на слабите страни, членки на Съюза, каквато безспорно е и България. Създаден за високоразвити страни с близка конкурентоспособност и основан на свободната конкуренция единния европейски пазар облагодетелства предимно развитите страни-членки. Макар да изглежда нереалистично, но ще са необходими настойчиви усилия на новоприетите страни в Съюза за въвеждане на вътрешнообщностна защита на по-слабите страни¹. Става дума за право на българската държава да ползва защитни мерки и инструменти при подкрепа на приоритетни производства и продукти за период на стабилизиране на тяхната конкурентоспособност. Същинският проблем е, че това действително изглежда трудно постижимо, но налага правителството да положи усилия в тази посока.

Трето, вероятно е да „звучи“ формално, но не бива да се подценява дългосрочният характер на подобна Програма. Моето разбиране е, че такава (с не малко трудности) може да бъде разработена и включително обсъдена и приета от българския парламент до края на 2014 г., а да се реализира в периода 2015-2025 г. т.е. в рамките на десетгодишен период. От тази гледна точка възниква въпросът – готова ли е нашата политическа класа да постигне консенсус с дългосрочен характер относно реиндустриализацията на националната икономика като „приглуши“ мандатното си мислене, поведение и действия?

Несъмнено е, че в един доклад на научен форум би било твърде смело строгото дефиниране на целите на Програмата за реиндустриализация на националната икономика. В този смисъл по-нататък извеждам от моя гледна точка възможни за залагане в програмата цели.

Основна цел на Програмата за реиндустриализация на националната икономика, според мен, следва да бъде **осигуряване на необходими предпоставки и условия за последователно осъществяване на структурна промяна, насочена към технологично и продуктово модернизиране на българската индустрия, което да води до индустриален растеж и увеличаващ принос на индустрията към brutния вътрешен продукт и икономическия растеж на Р.България.**

¹ На този важен въпрос обръща специално внимание в своите публикации проф. д.ик.н. Иван Ангелов – б.а.

Системата от **подцели** на Програмата за реиндустриализация на националната икономика безспорно изисква дискусия и аргументи на заинтересованите страни и участници в нейното разработване. Ориентири за дефиниране на подцелите дават характеристиките на модерната индустрия, разгледани в предишното изложение на доклада. Същевременно подцелите на Програмата се нуждаят от строго параметриране и обвързване в единство от позиции на изпълнението на основната цел. Действителността, резултатността на Програмата изискват включително нейните подцели да имат и реалистичен времеви хоризонт (срокове за изпълнение). Изразените съображения, както и редица други, непосочени в доклада, не са за подценяване. По отношение на възможни за залагане **подцели** в Програмата за реиндустриализация в доклада е възприет по понятни причини подход предимно за тяхно **рамково представяне**:

1. Да се осигури последователен преход към специализация в производства и продукти с технологична сложност и висока (нарастваща) добавена стойност. За целта да се създадат предпоставки и условия за промяна в съотношението (относителният дял) между „ниско- средно- и високотехнологично равнище на производство”, респ. да се осигури тенденция към приоритетно развитие на високо технологични производства и частично на средно технологични производства.

2. Да се осигури последователно нарастване на относителния дял на **инвестиционните стоки** като цяло и по групи в т.число в експорта и вътрешното им потребление. За целта да се изготвят експертизи за настоящи сравнителни предимства, конкурентни предимства и потенциал за конкурентоспособност в „нишата” (групите) на инвестиционните стоки.

3. За десетгодишния период на изпълнение на Програмата за реиндустриализация на националната икономика, българската индустрия като цяло да достигне средното равнище на основни показатели за индустрията на ЕС като: иновации в индустрията; индустриален експорт; дял на високо технологичния експорт; инвестиции в изследвания и иновации; публични разходи за изследвания и иновации; енергийни разходи и енергийна ефективност.

4. При инвестиране в индустриални производства (в техника; технологии; човешки ресурси; нови или усъвършенствани продукти) да се постига баланс между инвестициите в материално-веществен вид и инвестициите в научно-приложна и развойна дейност, вкл. технологичен трансфер.

5. Да се насърчават стратегически чуждестранни инвеститори за навлизане в приоритетни производства, изведени и подкрепени чрез политики и инструменти на Програмата за реиндустриализация като структуроопределящи за националната икономика.

6. Да се използват трансферите от ЕС (евро програми и др.) в подкрепа на структурната модернизация на индустриалното производство, респ. насочване им към ключови приоритетни области с най-голямо възможно въздействие върху икономиката на страната.

7. Да се насърчава и активизира сътрудничеството с водещи транснационални компании в производствената, научно-техническата и иновативната дейност и по-конкретно насочване на горното сътрудничество към действащи и новоизградени малки и средни предприятия с потенциал за иновативност.

8. Да се осигури трайна тенденция към нарастване относителният дял на човешкия капитал в/за индустрията и по-специално с фокус върху нарастване на човешкия капитал в приоритетните сфери и производства, където технологичната сложност и постигането на високо технологично равнище се насърчават чрез политики и инструменти на Програмата за реиндустриализация.

9. Да се използва ефективно **мониторинг** и **оценка** като важни инструменти за проследяване на напредъка в: изпълнение на Програмата за реиндустриализация; определяне на интервенциите; получаване на обратна връзка за подобрения в прилаганите политики и инструменти от страна на държавното управление.

10. Да се гарантира **координиран процес** в действията на участващите в Програмата за реиндустриализация страни (субекти) и по-специално в действията на държавните институции чрез тяхно съгласуване и концентриране върху едни и същи приоритети на Програмата.

Необходимо уточнение е, че посочените амбициозни цели реално са пред бизнеса, а държавата чрез адекватни политики и инструменти следва да поеме своята отговорност в създаване на предпоставки и условия те последователно да бъдат постигнати. В този смисъл не става дума нито за надценяване, нито за подценяване на ролята, мястото и отговорността на държавното управление. Бих повторил още по-категорично – Програмата за реиндустриализация и успехът на процеса на реиндустриализация, изискват обединени усилия на бизнеса и държавата.

4. За критериалната база при определяне на приоритети (приоритетни подсектори и производства) за залагане в Програмата за реиндустриализация на националната икономика

Изключително отговорна е задачата за определяне на приоритети (приоритетни направления) за залагане в Програмата за реиндустриализация на националната икономика. Сложността и отговорността на горната задача произтичат от:

- необходимостта да бъдат експертно оценени широк кръг възможни решения в тази посока;
- необходими експертизи с доказателства и аргументирани отговори на въпроси като: базови сравнителни предимства на/в индустрията; придобити конкурентни предимства; потенциал за създаване на конкурентни предимства;
- експертиза на допълващата среда за изява на конкурентни предимства;
- очаквани резултати и последици от провеждане на Програмата при основен фокус в нея на определените приоритети и т.н.

Сложността при аргументиране и дефиниране на приоритети на Програмата за реиндустриализация произтича и от поне още три важни обстоятелства:

- **Първо**, актуални примери за провеждане на селективна индустриална политика в подкрепа на реиндустриализация от различни страни на ЕС, показват разнообразие на възприетите от отделните страни приоритети. Преобладаващи са вертикалните приоритети (към подсектори, производства, продукти), често пъти комбинирани с хоризонтални приоритети (НИРД, образование, инфраструктура);

- **Второ**, пренасянето на „добри практики“ относно приоритетите е силно дискусивно поради различни изходни позиции на индустриите в отделните страни, техните традиции, предимства и т.н.

- **Трето**, правилният, вкл. от научна гледна точка, подход към аргументиране и извеждане на приоритети в Програмата за реиндустриализация, според мен, обхваща следните стъпки:

- разработване на убедителна критериална база (вкл. ранжиране на критериите), въз основа на която могат да се установят доказателствени факти за необходимите приоритети на Програмата;

- анализ на състоянието на българската индустрия, основан на подхода за продуктова ориентация и провеждан в съответствие с разработената критериална база;
- открояване на потенциала за конкурентоспособност в определени производства и продукти. Задължително използване на експертни оценки, аргументи и становища на представителите на индустриалния бизнес;
- достигане до приоритети на Програмата за реиндустриализация на националната икономика чрез постигнат консенсус между „бизнес - правителство - научна общност”.

В контекста на посочените стъпки е очевидна необходимостта от определен времеви период за разработване на Програмата в нейната цялостност и особено необходимостта от организация и координация на екипи и дейности в тази посока. Следва да се посочи, че определени резултати с аналитичен и конструктивен характер и преди всичко с полезност за използване в Програмата за реиндустриализация са налице в кръг от изследвания на работодателски организации, браншови организации, академични изследователски екипи.

Относно критериалната база, залагана при определяне на приоритетите в Програмата за реиндустриализация, са възможни за използване различни подходи. Това, което ги обединява е изискването към критериите чрез тях да може да се оцени настоящата (реална) и предстояща (потенциална) привлекателност на индустриални подсектори, производства и продукти. В тази връзка например оценката на привлекателността може да се основе на:

- икономически, социални и екологични фактори (критерии);
- количествени и качествени фактори (критерии);
- комбинация от горните две групи критерии с тяхна аргументация, отчитаща подхода за продуктова ориентация и целите на Програмата за реиндустриализация на националната икономика.

Относно предлаганата в доклада критериална база за определяне на приоритети в Програмата за реиндустриализация, е коректно да изкажа следното предварително съображение. Става дума за рамково дефиниране на широк кръг от възможни критерии, с разбиране, че те подлежат на дискусия, обогатяване и/или конкретизиране, ранжиране по възможност и т.н.:

1. Сравнителни предимства с траен характер в подсектори и производства на българската индустрия – вид, тип и характер на сравнителните предимства.
2. Сравнителни предимства с траен характер в подсектори и производства на българската индустрия успешно „надградени” с конкурентни предимства – вид, тип и характер на конкурентните предимства.
3. Сравнителни предимства в подсектори и производства на българската индустрия с потенциал за „надграждане” с конкурентни предимства.
4. Стартирали и стартиращи нови иновативни производства в индустрията с потенциал продуктите им да са конкурентоспособни на местния и външни, вкл. нови пазари.
5. Висока добавена стойност в продуктите или потенциал за нарастваща добавена стойност в тях.
6. Технологично равнище на производството и продуктите с ориентация към средно и високо технологично равнище.

7. Трайна (а не със случаен, епизодичен характер) експортна ориентация на продуктите с висок или нарастващ относителен дял на износа на инвестиционни стоки.

8. Експортна ориентация или потенциал за експортна ориентация на производства и продукти, базирани върху резултати (постижения) от научноизследователска и развойна дейност.

9. Научоемкост на производства и продукти с висока степен на иновативност (респ. потенциал за иновативност и висока добавена стойност).

10. Производства и продукти (по-конкретно детайли, части, възли) предимно от средни и частично от малки предприятия, по линия на коопериране с утвърдени и авторитетни световни и европейски производители – вкл. потенциал за такива производства и продукти в страната.

11. Производства и продукти с относително по-слаба (по-малка) енергийна и материална зависимост (електроенергия; природен газ; други, особено външни суровини и материални ресурси).

12. Производства и продукти в новосъздадени и с потенциал за създаване малки и средни високотехнологични фирми в „ниши“ със сравнителни и конкурентни предимства на човешкия фактор (висококвалифицирани кадри) – предимно микро- и нано- електроника; комуникационна и телекомуникационна техника; биотехнологии.

13. Производства и продукти с масово и постоянно търсене (широко местно и външно потребление) – фармацевтични и козметични производства с потенциал за развитие.

14. Производства, за които е налице необходим кадрови потенциал (и по-специално висококвалифицирани работници и инженерни кадри), или за които в средносрочен хоризонт могат да бъдат подготвени и осигурени висококвалифицирани кадри.

15. Производства, които в близка и по-далечна перспектива, ще имат положително отражение (влияние) върху заетостта в индустрията, а отгук върху заетостта в страната като цяло.

16. Съотношение между традиционни български индустриални производства и нови високотехнологични производства с приоритет в Програмата на вторите производства.

В доклада по понятни причини не се разглеждат двата ключови въпроса на Програмата за реиндустриализация, а именно:

- приоритетите на Програмата, в т.ч. число хоризонтални приоритети, вертикални приоритети, комбинация на хоризонтални и вертикални приоритети;
- политиките и инструментите на държавата (държавното управление) в подкрепа насърчаване на процеса на реиндустриализация на националната икономика – с водещо начало подкрепа за реализация на приоритетите и последователно постигане на целите на Програмата.

Посочените въпроси изискват извършване на аналитично проучване в българската индустрия с оглед установяване на доказателствени факти за определяне на приоритети на Програмата за реиндустриализация.

Относно политиките и инструментите на държавното управление в принципен план в доклада се маркират само няколко момента:

Първо, тезата за продуктова ориентация на Програмата за реиндустриализация и на тази основа подкрепа и насърчаване чрез политики и инструменти на убедително аргументирани и изведени приоритетни подсектори, производства и продукти, ще поражда дискусия и вероятно критика. Моето разбиране, че тъкмо в гор-

ната теза се съдържа потенциал за правилно определяне на цели, критерии, приоритети и механизми, насочени към модернизирание на индустрията.

Второ, въвеждането на приоритети в Програмата не влиза в противоречие с равнопоставеното третиране на индустриалните стопански субекти като цяло. Два аргумента в тази посока са:

- валидност на хоризонталните приоритети за всички индустриални подсектори, фирми и производства;
- вертикалните приоритети не отнемат възможности извън тях за устойчиво функциониране на стопанските субекти, като цяло.

Трето, политиките и инструментите на Програмата за реиндустриализация определено са отговорност на държавното управление. Те, разбира се, могат и трябва да отразят аргументирани предложения на работодателските организации, на синдикатите, на специализираната научна общност.

Заклучение

Третираната в доклада проблематика не само е изключително актуална за предстоящите десет години, но е и многоаспектна и сложна. Собствените ми позиции, съдържащи се в предложени пълнен доклад, могат да бъдат полезни при цялостното разработване на Програмата за реиндустриализация и нейното провеждане.

Осъществяването на Програмата в рамките на десетгодишен период определено ще срещне множество противодействащи фактори, в т.ч. вътрешни и външни за страната и икономиката ни. Еднакво вредни, според мен, биха били както прекаленият оптимизъм в очаквани резултати от изпълнение на Програмата, така и негативизма. Успехът на Програмата за реиндустриализация се корени във въвлечане при нейното разработване и провеждане на всички заинтересовани страни – правителство, бизнес, научна общност, синдикати. Програмата и нейното изпълнение са огромно предизвикателство пред всички участници в нея. Без изобщо да се преувеличават ролята, мястото и отговорностите на държавното управление, респ. държавната администрация, е много важно тя (администрацията) да не се окаже задържащ, или противодействащ фактор на процеса на реиндустриализация на националната икономика.